

**„Kto przeżył Lalkę – przeżył wiele”
płaszczyzny kontekstowe w utworze „Lalka” Bolesława Prusa**

„Świat podobny jest do amatorskiego teatru:

więc nieprzyzwoicie jest pchać się w nim do ról pierwszych, a odrzucać podrzędne.

Wreszcie, każda rola jest dobra, byle grać ją z artyzmem i nie brać jej zbyt poważnie”

Słowa powyższe należą do Bolesława Prusa. „Lalka” jest jednym z wybitniejszych jego dzieł. Autor starał się przekazać czytelnikowi jak najwierniejszy opis rzeczywistości II poł. XIX wieku. Autorzy prac historycznoliterackich poświęconych „Lalce”, jak: Zygmunt Szweykowski, Henryk Markiewicz, Janina Kulczycka-Saloni, wielokrotnie podkreślali, że wszystkie wydarzenia historyczne, kulturalne, polityczne, obyczajowe, czy ekonomiczne – mają autentyczny wymiar. Między światem przedstawionym w powieści a rzeczywistością, do której się powieść odwołuje, istnieje daleko idące podobieństwo.

Możliwe to było dzięki wykorzystaniu konwencji realistycznej. Realizm był jednym z nurtów epoki pozytywizmu. Powieść porusza chyba wszystkie ważne społecznie tematy i co ciekawe dalej interesujące czytelnika, mimo oczywistych zmieniających się realiów historycznych, politycznych, społecznych i obyczajowych.

Utwór ten można określić jako:

1. **Opowieść historyczną.** To właśnie czas historyczny obecny w powieści nadaje akcji większego prawdopodobieństwa. W utworze wspomniane są wydarzenia z epoki napoleońskiej (jest nią zafascynowany ojciec Ignacego Rzeckiego), powstania listopadowego (stryj Wokulskiego walczył o niepodległość Królestwa Polskiego), obecne są wiadomości dotyczące uczestnictwa Ignacego Rzeckiego w Wiośnie Ludów na Węgrzech, czy udział Wokulskiego w walkach powstania styczniowego i jego zsyłka na Syberię. Oczywiście należy wziąć pod uwagę wpływ ograniczeń ówczesnej cenzury. O niektórych wypadkach, jak choćby wątek powstania styczniowego, Prus mógł pisać jedynie aluzjami, ale i tak wszystko, co pisał, było dla ludzi współczesnych mu doskonale zrozumiałe.

2. **Opowieść o Warszawie.** Prus zawarł na kartach powieści nadzwyczaj interesujący, nienujący czytelnika opis miasta. Utrwalił w pamięci czytelników wygląd ulic, dzielnic, domów, prawdziwych witryn sklepów, przedstawień teatralnych, balów, znamienitych obiektów sakralnych i świeckich. Dzięki tak wysublimowanej dbałości o szczegóły „Lalka” może służyć za... przewodnik po stolicy lat 70. XIX wieku. Bez trudu zlokalizować można większość ulic i miejsc opisanych na kartach powieści – Krakowskie Przedmieście (z eleganckimi sklepami, w tym sklepu Wokulskiego), Nowy Świat (gdzie mieszkali bogaci kupcy), Aleje Ujazdowskie (to ulica pałaców i drogich kamienic), Stare Miasto (miejsce zamieszkania drobnomieszczaństwa), Powiśle (dzielnica najuboższa), Łazienki (park miejski) i wiele innych miejsc.

3. **Opowieść obrazującą przekrój społeczeństwa (kontekst socjologiczny powieści).** W sposób niepowtarzalny pisarz charakteryzuje klimat starej Warszawy. Jako doskonały obserwator świata poznaje zjawiska i procesy zachodzące w określonych zbiorowościach, przebywa w miejscach, które są obiektem jego obserwacji. Pisarz szczegółowo opisuje poszczególne klasy społeczne:

- arystokrację i ziemiaństwo (jako towarzystwo lekkoduchów, wykazujące minimalne zainteresowania czymkolwiek poza przyjemnym spędzaniem czasu, żyjące ponad stan i za nic mające wartości i ludzkie uczucia. Przykładem rodzina Łęckich)

- bogate mieszczaństwo (jako klasę zamożną, dysponującą niemałymi pieniędzmi, ludzi interesu, lekceważonych przez arystokrację. Przykładem baronowa Krzeszowska)
- inteligencję (jako nową grupę społeczną zarabiającą na życie własnym umysłem. Przykładem Julian Ochocki)
- drobnomieszczaństwo (przedstawia jako grupę bardzo zróżnicowaną pod względem ambicji. To osoby za wszelką cenę dążące do wybicia się, jak i pogodzone z losem. Przykładem Rzecki, czy pani Stawska)
- biedotę miejską (jako grupę pozostawioną samej sobie, bez pomocy ze strony zamożniejszych. Przykładem są bracia Wysoccy)

4. Dopełnieniem powyższego kontekstu jest spojrzenie pisarza na **wielkomięskie procesy społeczne**, jakie zachodziły w II poł. XIX wieku. Są to upadek arystokracji, rosnąca rola mieszczaństwa, kształtowanie się inteligencji jako nowej grupy społecznej oraz narastanie nastrojów antysemickich.

„Lalka” to utwór opowiadający o awansie społecznym młodego człowieka – Wokulskiego, który dzięki swojemu uporowi i wytrwałości, zdobywa znaczny majątek. Wokulski to człowiek sukcesu (realizujący ideały pozytywistyczne), pomnażający swój majątek, który jest w stanie dostarczać dóbr materialnych zarówno społeczeństwu, jak i narodowi.

5. **Opowieść zawierającą doskonale rozbudowany kontekst psychologiczny postaci.**

Wątek dość mocno wyróżnionym jest tragiczna, niespełniona miłość kupca – Stanisława Wokulskiego do arystokratki – Izabeli Łęckiej. Miłość ogarnia go całkowicie, jest niemal jego obsesją. Gdy doznaje odrzucenia i upokorzenia ze strony ukochanej kobiety, podejmuje decyzję o odebraniu sobie życia.

Prus uważany jest za twórcę najdojrzalszych koncepcji psychiki postaci literackich w powieści II połowy XIX wieku. „W okresie pracy nad *Lalką* Prus interesował się wyraźnie osobowościami o bardzo rozwiniętych „władzach” psychicznych, co swój punkt kulminacyjny osiągnęło w koncepcji osobowości Wokulskiego. Łatwo wskazać w fabule powieści rozbudowaną refleksyjność Wokulskiego w sferze myśli, w sferze uczuć (dążeń i chęci) również bardzo rozbudowaną potrzebę kształcenia się, poczucie odpowiedzialności swojej generacji za losy kraju, zdolność do poświęceń dla celów wyższych, odwagę a nawet ryzykanctwo” [cyt. za Warzenica-Zalewska, Ewa. „Przegląd Humanistyczny”].

6. **Opowieść z kontekstem kulturowo-literackim.**

Tytułowa lalka pełni w powieści rolę potrójnego motywu. Krytycznoliterackie świadectwa lektury *Lalki* Bolesława Prusa przekonują, że już wśród pierwszych jej czytelników ukształtowały się trzy sposoby interpretowania tytułu powieści: odniesienie kulturowe (lalka salonowa), rozumienie dosłowne (zabawka dziecięca) i odczytanie metaforyczne (człowiek-marionetka)” [cyt. za Przybyła, Zbigniew. „Ruch Literacki”].

Refleksja Rzeckiego w scenie z lalkami, który mówi: „Wszystko marionetki!... Zdaje im się, że robią, co chcą, a robią tylko, co im każe sprężyna, tak ślepa jak one...”, jest tożsama ze stwierdzeniem Wokulskiego o fatalizmie ludzkich losów: „dopiero ktoś, stojący na boku, widzi, że wszystkich razem pcha naprzód jakiś fatalny prąd, mocniejszy od ich przewidywań i pragnień”.

Jedną z takich lalek, stanowiących igraszkę losu jest Stanisław Wokulski. Marionetkowo została potraktowana też postać Izabeli Łęckiej (...„Pan jej nie znałeś, pan nie wyobrażasz sobie, co to jest za automat i jak tam pod wszelkimi pozorami człowieczeństwa nie było nic ludzkiego”...), a także inne postaci powieści.

W opracowaniu wykorzystano:

Dzieła zwarte

1. Kulesza-Saloni, Janina. *Bolesław Prus*. Warszawa 1975.
2. Markiewicz, Henryk. *Inna zabawa „Lalką”*. W: Godlewski, Stefan, Grzeniewski, Ludwik B., Markiewicz, Henryk. *Śladami Wokulskiego*. Warszawa 1957.

3. Szweykowski, Zbigniew. *Twórczość Bolesława Prusa*. Warszawa 1972.

Artykuły z czasopism

1. Przybyła, Zbigniew. Świat lalek starego subiekta Rzeckiego. „Ruch Literacki” 1992, z. 3, s. 191.
2. Warzenica-Zalewska, Ewa. Koncepcja psychiki człowieka w twórczości Bolesława Prusa. „Przegląd Humanistyczny” 1983, nr 9/10, s. 87.

Netografia

1. Bachórz, Józef. Bolesław Prus. [online]. W: *Wirtualna Biblioteka Literatury Polskiej*. [Dostęp: 3 sierpnia 2015]. Dostępny na www: <http://literat.ug.edu.pl/autors/prus.htm>.

Opracowanie:
Urszula Tobolska
Nauczyciel bibliotekarz
Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna we Wrocławiu